

Elszalasztott lehetőségek. VII. Kelemen pápa és II. Lajos országainak belpolitikája (1523–1526)

Nemes Gábor

A Szentszék az egyik elsődleges külpolitikai célját, a törökök európai terjeszkedésének megakadályozását és az eretnek mozgalmak felszámolását hazánkban a belpolitikai erőviszonyok átalakításával próbálta meg elérni: azaz az ország stabilitását és ütőképességét segítő és a Szentszékhez megszemenően lojális szereplőket igyekeztek pozícióba juttatni az úgynevezett „kártékony” elemek háttérbe szorításával.

A szentszéki diplomácia ilyen irányú tevékenysége számára az első igazán kedvező fordulatot Verbóci István nádori kinevezése jelentette. A kiváló jogtudóst – akit VII. Kelemen még 1519-ben bíboros korában ismert meg,¹ és akit Burgio egy ízben a pápa barátjának („lo amico di Sua Santità”) nevezett – a hatvani országgyűlésen kiáltották ki az ország második embe-révé.² A nádori tisztség elnyerése után a pápa levélben tájékoztatta, hogy a hazaküldött Brodarics István fog majd nevében gratulálni neki.³

¹ Verbóci 1519. évi római követségéhez ld.: FRAKNÓI VILMOS: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szentszékkel. II. Bp., 1902. (továbbiakban: FRAKNÓI, 1902.) 327–328. p.; KOSÁRY DOMOKOS: Magyar külpolitika Mohács előtt. Bp., 1978. (Gyorsuló idő) 119–122. p.; KUBINYI ANDRÁS: Diplomáciai érintkezések a Jagelló-kori magyar állam és a pápaság között. In: Kubinyi András: Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon. Bp., 1999. (METEM Könyvek, 22.) 107–121. p., 118–119. p. Követsége alatt elnyert búcsúi: BUNYITAY VINCE: A római Szentlélek-Társulat anyakönyve, 1446–1523. Bp., 1889. (Monumenta Vaticana Hungariae I/5.) 138. p.; Archivio Segreto Vaticano (továbbiakban: ASV.) Arm. XXXIX., vol. 37, fol. 24r–28r.

² Verbóci nádorra választásáról Burgio 1525. július 11-i jelentésében számol be: Magyarországi pápai követek jelentései, 1524–1526. Kiad.: Fraknói Vilmos. (Monumenta Vaticana Hungariae II/1.) Bp., 1884. (továbbiakban: FRAKNÓI, 1884.) 229–231. p., n. 60., 230.; 231–237. p., n. 61., 231. és 233. p., ld. erről még: Uo. cxxiv–cxxv. p.; FRAKNÓI VILMOS: Werbőczy István életrajza. Bp., 1899. (Magyar történelmi életrajzok.) (továbbiakban: FRAKNÓI, 1899.) 203–210. p.; KUBINYI ANDRÁS: Országgyűlési küzdelmek Magyarországon 1523–1525-ben. In: Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére. Szerk. Neumann Tibor – Rácz György. Bp.–Piliscsaba, 2009. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 40. – Analecta Mediaevalia III.) 125–148. p. (továbbiakban: KUBINYI, 2009.) 140–147. p.

³ 1525. augusztus 8. – ASV. Arm. XLIV., vol. 9, fol. 305rv, 306v, kiad.: Monumenta saeculi XVI. historiam illustrantia. I: Clementis VII. epistolae per Sadoletum scriptae. Ed.: Balan, Petrus. Oeniponte, 1885. (továbbiakban: BALAN, 1885.) 169–170. p., n. 126. A bréve írását Burgio nuncius is kérte, ld.: FRAKNÓI, 1884. 231–237. p., n. 61. Erre Verbóci szeptember 30-án válaszolt a pápának, ld.: Lettere di principi. Fejedelmi levelek a pápának (1518–1578). Kiad.: Bessenyei József. Róma–Bp., 2002. (Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma, Fontes 3.) (továbbiakban: BESSENYEI, 2002.) 110–113. p., n. XV/1.

Verbőci azonban korántsem bizonyult alkalmas nádornak,⁴ ezt pedig a Kúria – elsősorban a nádor december 27-én kelt levele⁵ és főleg Burgio jelentései nyomán – annak tudta be, hogy Verbőci munkáját bizonyos személyek hátráltatják.⁶ A pápa természetesen a segítségére sietett, és nemcsak az uralkodópárnak, Szalkai László esztergomi érseknek, az országgyűlésre gyűlő prelátnak és báróknak, hanem II. Lajos nagybátyjának, I. Zsigmond lengyel királynak és nagy tekintélyű kancellárjának, Krzysztof Szydłowieckinek is írt.⁷ A VII. Kelemen levelei azonban hatástalanok maradtak, hiszen Verbőcit a régi nádor, Bátori István 1526. április végén megbuktatta.⁸

Bár Verbőci a pápa személyes támogatását élvezte, megválasztásában a Szentszék aktívan nem vett részt. Erre leginkább Burgio 1525. július 11-i jelentése a bizonyíték, aki szerint Verbőci Szapolyai vajda embere.⁹ Kelemen pápához fűződő barátságát a fent említett támogató levelek mellett egy Szent Sebestyén-ereklye megszerzésében próbálta kamatoztatni, de egyik sem ért célra.¹⁰

A Szentszéknek a bevezetőben vázolt törekvéseit a leginkább Szalkai ellenében és Brodarics érdekében kifejtett tevékenysége mutatja. Ezzel azonban szorosan összefonódott a cseh katolikusok és kelyhesek egyesülésének ügye, mely alapvetően befolyásolta az esztergomi érsek karrierjét és megítélését.

Még húsz év sem telt el Husz János halála után, a bázeli zsinaton felmerült a cseh huszitákkal való kiegyezés gondolata. A konstanzi zsinathoz hasonlóan az 1433-ban császárrá koronázott Luxemburgi Zsigmond aktív részt

⁴ Ezt már Szalay László is felvetette, idézi: FRAKNÓI, 1899. 210. p. Ld. még: KUBINYI ANDRÁS: A magyar állam belpolitikai helyzete Mohács előtt. In: Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából. Szerk.: Ruzsás Lajos – Szakály Ferenc. Bp., 1986. 59–99. p.; 92. p.; KUBINYI ANDRÁS: Werbőczy Mohács (1526) előtti politikai pályafutása. In: Tanulmányok Werbőczy Istvánról. Szerk.: Hamza Gábor. Bp., 2001. (MF Könyvek 21.) 65–98. p.; 82–84. p.

⁵ BESSENYEI, 2002. 113–115. p., n. XV/2. (Tévesen november 30-ra datálva.)

⁶ Burgio itt elsősorban Szalkaira gondolt: FRAKNÓI, 1884. 271–276. p., n. 69., 275. p. Erre ld. még: Uo. cxxv. p.

⁷ ASV. Arm. XL., vol. 11, fol. 30rv, n. 42.; fol. 38rv, n. 53.; fol. 40rv, n. 55–57.; fol. 51rv, n. 69.

⁸ Felmentéséről ld.: FRAKNÓI, 1899. 226–235. p.

⁹ FRAKNÓI, 1884. 231–237. p., n. 61., 234. p.

¹⁰ Az ereklyét még 1519-ben X. Leó pápától kérte. 1524 decemberében Burgio jelentéséből megtudjuk, hogy Kelemen pápától is ezt az ereklyét kérte, melyet egy kápolnában szeretne elhelyezni. FRAKNÓI, 1884. 96–100. p., n. 31., 97. p. 1525 márciusában Acél István ismét előadta kérését a pápának, aki levelében ígéretet tett neki, ld.: ASV. Arm. XLIV., vol. 9, fol. 162rv, reg.: Epistolae ad principes. I. Ed.: Nanni, Luigi. Città del Vaticano, 1992. (Collectanea Archivi Vaticani 28.) (továbbiakban: NANNI, 1992.) 203. p., n. 1205. Kérését ez év júliusában megismételte Burgiónak, december 27-én VII. Kelemennek, ld.: FRAKNÓI, 1884. 231–237. p., n. 61., 235. p.; BESSENYEI, 2002. 113–115. p., n. XV/2., 114. p.

vállalt az egyes felek közötti közvetítésben.¹¹ 1433. november 30-án a cseh országgyűlésen a kelyhesek és a zsinat között egyezés született: a „compactata Pragensia”, amelyben a zsinat feltételeken elfogadta az ún. „négy prágai cikkelyt”.¹² Ezt még további elhúzódó tárgyalások követték, a mindkét fél számára elfogadható egyezmény szövegét végül 1436. július 5-én a jihlavai országgyűlésen hirdették ki, ezt IV. Jenő pápa két ízben is jóváhagyta.¹³ A kelyhesekkel való egyesülésre az utraquista Podjebrád György királyá koronázása is új lehetőséget teremtett, hiszen koronázási esküjében megígérte, hogy tévelygő alattvalóit visszavezeti az Anyaszent-egyház engedelmességére.¹⁴

Az esküben foglaltak elmaradása után a Szentszék Podjebrád ellen fordult, Mátyás magyar királyban pedig tökéletes szövetségesre találtak, aki sereggel vonult az „eretnek” cseh uralkodó ellen. A compactatát – melyet 1462-ben II. Pius pápa érvénytelennek nyilvánított – György király halála után, Jagelló Ulászló megválasztásakor is szem előtt tartották. A Mátyás ellenében megválasztott Ulászló Kutná Hora-ban (Kuttenbergben) vállalta, hogy az érvénytelenített egyezményt újra elismerteti a Szentszékkel a katólikus és utraquista párt közötti harc békés lezárása érdekében.¹⁵ 1485-ben a Kutná Hora-i béke – amelyben Mátyás és Ulászló kölcsönösen elismerték egymást – a két felekezet békés egymás mellett élését kisebb-nagyobb zavargásokat leszámítva megoldotta, de a vallási kérdésekben meglévő nézetkülönbségek megmaradtak. Miután Ulászló 1491-ben magyar király is lett, az ügy a Jagelló-ház belső ügyévé vált. Ugyanakkor a békének 1512-ben örök időkre történő meghosszabbítása is arról árulkodott, hogy Ulászló a kelyhesek uniójával nem kívánt érdemben foglalkozni.¹⁶

¹¹ FRANKÓI, 1902. 23–24. p.

¹² TÓTH SZABÓ PÁL: A cseh-husita mozgalmak és uralom története Magyarországon. Bp., 1917. 120–121. p.

¹³ Uo. 134. p.; KALOUS, ANTONÍN: Tárgyalások az utraquisták és a római egyház egyesüléséről: a kiegyezés politikája. In: Szentírás, hagyomány, reformáció. Teológiai- és egyháztörténeti tanulmányok. Szerk.: F. Romhányi Beatrix – Kendeff Gábor. Bp., 2009. 154–163. p. (továbbiakban: KALOUS, 2009.) 154–155. p.

¹⁴ THEINER, AUGUSTIN: Vetera monumenta historica Hungarum sacram illustrantia. II. Roma, 1860. (továbbiakban: THEINER, 1860.) 405–406. p., n. 580.; FRANKÓI, 1902. 111–112. p.; KALOUS, 2009. 155. p. – Podjebrád fejére két magyar főpap, Salánki Ágoston győri és Szilasi Vince váci püspök tette a koronát. Ld.: NEMES GÁBOR: Salánki Ágoston győri püspök. In: Összekötnek az évezredek. Szerk.: J. Újváry Zsuzsanna. Piliscsaba, 2011. (Pázmány Történelmi Műhely. Történelmi Tanulmányok 3.) 41–51. p.; 47–48. p.

¹⁵ FRANKÓI, 1902. 138–141. p.; KALOUS, 2009. 155–156. p.; KALOUS, ANTONÍN: The Politics of Church Unification: Efforts to Reunify the Utraquists and Rome in the 1520s. In: Friars, Nobles and Burghers – Sermons, Images and Prints. Studies of Culture and Society in Early-Modern Europe. In memoriam István György Tóth. Ed.: Miller, Jaroslav – Kontler, László. Bp.–New York, 2010. 181–197. p. (továbbiakban: KALOUS, 2010.) 182–183. p.

¹⁶ KALOUS, 2009. 157–158. p.; KALOUS, 2010. 184. p. – A kelyhesek többször is felajánlották, hogy amennyiben a Szentszék szentesíti a bázeli zsinaton elfogadott pontjait, készek visszatérni az Anyaszentegyházba. A tárgyalások azonban nem vezettek eredményre. FRANKÓI, 1884. cxiv. p.

Annak, hogy az 1520-as évek elején a kérdés ismét napirendre került, két tényező volt az oka: az egyik a kelyheseknél radikálisabb cseh testvérek tanainak gyors terjedése, a másik pedig a magyar királyi pár rövid csehországi tartózkodása.¹⁷

A kelyhesektől Podjebrád György ideje alatt – elsősorban Petr Chelčický és Jan Rokycana, a híres huszita unokaöccsének, Gregor testvérnek hatására – fokozatosan kivált egy radikálisabb felekezet, az ún. cseh testvérek. Üldözik az apostoli szegénységben élő, főleg betegápolással foglalkozó begárdokról – akiket V. Kelemen pápa 1311-ben a Vienne-i zsinaton eretneknek nyilvánított – gúnyosan „pigárdoknak” vagy „pikárdoknak” nevezték őket. Céljuk az volt, hogy visszatérjenek az evangéliumi ősegyházhoz, életüket a „Hegyi beszéd” tanítása köré szervezték. Elutasították a táboriták és a valdensek erőszakosságát, híveik tartózkodtak a katonáskodástól és kezdetben a hivatalviseléstől is. Külső és belső konszolidációjuk Prágai Lukácshoz köthető, aki a kis, zárt közösségeket összefogta („unitas fratrum”), a lelkipásztorokat hierarchiába szervezte, átalakította az istentiszteleteket és megírta az első katekizmust.¹⁸ Luther Márton – aki ugyan a pikárdokat kezdetben primitívnek tartotta – és a testvérek között 1519/1520 körül kölcsönös, évtizedekig tartó szimpátia alakult ki, amely nagy riadalmat okozott az eretnekség terjedésétől tartók között. Attól féltek ugyanis, hogy kisebb teológiai nézeteltéréseik – pl. a szentségek száma, Krisztus jelenléte az Eucharishtiában stb. – rendezése után a rokonszenv esetleg az együttműködés bizonyos formájához, végső

¹⁷ Ezekről ld.: BŰZEK, VÁCLAV: Saját országában idegen. Jagelló Lajos és Habsburg Mária csehországi tartózkodása 1522–1523 fordulóján. In: Habsburg Mária, Mohács özvegye. A királyné és udvara, 1521–1531. Szerk.: Réthelyi Orsolya – F. Romhányi Beatrix – Spekner Enikő – Végh András. Bp., 2005. 57–61. p. (továbbiakban: BŰZEK, 2005.); C. TÓTH NORBERT: A királyi pár Csehországban, 1522–1523. In: „Köztes-Európa” vonzásában. Ünnepi tanulmányok Font Márta tiszteletére. Szerk.: Bagó Dániel – Fedeles Tamás – Kiss Gergely. Pécs, 2012. 83–95. p. (továbbiakban: C. TÓTH, 2012.)

¹⁸ A felekezet kialakulásáról: GINDELY, ANTON: Böhmen und Mähren im Zeitalter der Reformation. I. Geschichte der Böhmischen Brüder. Erster Band. Leipzig–Prag–Wien, 1857. (továbbiakban: GINDELY, 1857.) 3–76. p.; PESCHKE, ERHARD: Kirche und Welt in der Theologie der Böhmisches Brüder. Vom Mittelalter zur Reformation. Berlin, 1981. (továbbiakban: PESCHKE, 1981.) 63–146. p. Prágai Lukácsról és a felekezet konszolidációjáról: GINDELY, 1857. 79–202. p.; PESCHKE, ERHARD: Böhmischen Brüder im Urteil ihrer Zeit. Zieglers, Dungersheims und Luthers Kritik an der Brüderunität. (Arbeiten zur Theologie I/17.) Stuttgart, 1964. 15–27 p.; PESCHKE, 1981. 146–172. p. A felekezet teológiájáról: JESCHKE, JOSEF B. – DOBIÁŠ, FRANTIŠEK M.: Unitas fratrum. Zwei Beiträge aus der tschechischen Brüderunität. (Aufsätze und Verträge zur Theologie und Religionswissenschaft 12.) Berlin, 1960. – Lorenzo Orio velencei követ jelentése (1523) szerint „majdnem mindenki gyónás nélkül áldozik, még a kicsi gyerekek is megáldoznak. Nem akarnak püspököket, [...] nagyon sok dolgot nem hisznek, amit mi hiszünk.” Titkára, Francesco Massaro jelentése jóval terjedelmesebb, de hemzseg a félreértésektől (pl. Picardiából jöttek, alapítójukat Ádámnak hívják [ti. adamiták], a kelyhesek is a pikárd szekták egyike stb.), ld.: BALOGH ISTVÁN: Velencei diplomaták Magyarországról (1500–1526). Szeged, 1929. xl., liii. p.

esetben összeolvadáshoz, ezáltal a protestantizmus terjedésének felgyorsulásához vezethet.¹⁹

1522. január 13-án – miután II. Lajos király Fehérváron letette koronázási esküjét és Habsburg Máriát magyar királynévá koronázták – az ifjú magyar uralkodópár lakodalmat ült. Az ünnepségre érkező cseh urak azt kérték Lajostól, hogy koronázási esküjét Csehországban is tegye le. A király és a királyné a magyar országnagyok tiltakozása ellenére 1522. február végén útnak indult, és március 28-án vonultak be ünnepélyes körülmények között Prágába.²⁰ Május 9-én megtörtént Lajos eskütétele, június 1-jén pedig Mária királyné koronázására is sor került, ahol az ünnepi szertartást Thurzó Szaniszló olmützi és Szalkai László váci püspök celebrálta.²¹

Lajos és Mária prágai tartózkodásuk alatt leváltották szinte az összes méltóságviselőt, az újak kinevezésekor pedig ügyeltek arra, hogy azok mindhárom felekezet, azaz a katolikusok, kelyhesek és a cseh testvérek közül kerüljenek ki.²² Ennek ellenére a politikai változások a felekezeti viszonyokat is kiélezték. A háttérbe szorított régi hivatalviselők – akik nagyrészt Zdeněk Lev z Rožmitálu katolikus kormányzó támogatását élvezték – a katolikusok és a kelyhesek uniójától és a cseh testvériség kiűzésétől az új erőviszonyok gyors át- vagy inkább visszarendeződését várhatták. A katolikusokban eddig is megvolt a szándék az unióra, hiszen amikor Lajos király bevonult Prágába, a papság az adminisztrátorral és a prágai káptallal együtt arra kérte, hogy vezesse a cseheket a hit egységére és az Anyaszentegyház iránti engedelmességre.²³ A kelyhesek viszont – meglepetten a lutheri reformációval is kapcsolatokat kereső pikárdok megerősödésétől – ismét késznek mutatkoztak az egyesülésre.²⁴

¹⁹ PESCHKE, 1964. 109–120. p.; PESCHKE, 1981. 184–194. p. Luther és a testvériség későbbi kapcsolatáról: Quellen zur Geschichte der Böhmischen Brüder vornehmlich ihren Zusammenhang mit Deutschland betreffend. Ed.: GINDELY, ANTON. Wien, 1859. (Fontes Rerum Austriacarum II. Diplomataria et Acta 19.) 16–35. p. – VIII. Henrik angol király Frigyes, János és György szász hercegeknek a lutheri szekta terjedésének megállításaival kapcsolatban kitért arra is, hogy Wycliffe tanainak terjedését Csehországra kell korlátozni, ld.: Letters and Papers, Foreign and Domestic, of the reign of Henry VIII. I–IV. Ed.: Brewer, John Sherren. London, 1862–1870. (továbbiakban: BREWER, 1862–1870.) IV. 17–18. p., n. 40. Egyes feltételezések szerint Prágai Lukács által létrehozott berendezkedés hatással volt Morus Tamás *Utópiájára* is, ld.: VIDA MÁRIA: Állammodellek (utópiák) és az egészségügy szociológia. In: *Orvostörténeti Közlemények*, 1997–1998. 185–225. p.; 199. p.

²⁰ BŰZEK, 2005. 58. p.; C. TÓTH NORBERT: Politikatörténeti források Bátori István első helytartóságához (1522–1523). Bp., 2010. (Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 50.) (továbbiakban: C. TÓTH, 2010.) 55–56. p., n. 34.; C. TÓTH, 2012. 83–86 p., az útvonalra ld.: Uo. 86–87. p.

²¹ C. TÓTH, 2012. 88. p. A koronázásról Mária királynénak a császárhoz írott levele: BREWER, 1862–1870. III. 974. p., n. 2299.

²² FRAKNÓI, 1884. cxiv. p.; FRAKNÓI, 1902. 355. p.; BŰZEK, 2005. 59. p.; C. TÓTH, 2010. 119–120., 185–186., 187–189., 197–200., 205–206. p., n. 105., 169., 171., 178., 183.; C. TÓTH, 2012. 88. p.

²³ C. TÓTH, 2010. 55–56. p., n. 34., 56.

²⁴ FRAKNÓI, 1884. cxiv. p.; FRAKNÓI, 1902. 355. p.; BŰZEK, 2005. 59. p.

A tárgyalások koordinátora Szalkai László váci püspök, magyar királyi kancellár lett, akit hatalmas tekintélye és egyéni ambíciói²⁵ is erre a szerepre predestináltak.²⁶ Személye azonban nem volt túl népszerű Csehországban sem: Zdeněk Lev z Rožmitálu emberei prágai tartózkodása alatt folyamatosan vegzálták a püspököt és kíséretét.²⁷ Mivel az uralkodó 1523 áprilisában hazatért, Szalkai a Csehországban megkezdett egyeztetését Magyarországról is folytatta.²⁸

A félreállított cseh főurak azonban nem nyugodtak bele a megváltozott viszonyokba, és nyíltan a helyzet megváltoztatásán munkálkodtak. Panaszukkal Zsigmond lengyel királyhoz fordultak, aki támogatásáról biztosította őket. Ez kisebb súrlódásokhoz vezetett a magyar és a lengyel udvar között.²⁹ Több cseh főúr – részben kémkedés céljából – megjelent a bécsi újhelyi királytalálkozón is, ahol nem a rendeket képviselték, csak magánemberként vettek részt a tanácskozásokon.³⁰ A cseh belügyek tárgyalását október 26-tól már Pozsonyban kezdték meg.³¹ A Lajos politikájával elégedetlen főurakat összeesküvéssel vádolták meg, a felségsértéssel gyanúsított főurak – élükön Zdeněk Lev z Rožmitálu – azonban csak követek útján képviseltették magukat. Károly herceg és Szalkai a határozott jogi lépések mellett kardoskodtak, míg a Szydłowiecki – leplezve uralkodója és a lázadó leváltott cseh urak közötti kapcsolatot – az esetleges polgárháborús helyzet kialakulása és a beígért török elleni segítség elmaradása miatt visszafogottságot javasolt.³²

1524. február 20-án az új pápa, VII. Kelemen Szalkaihoz írott levelében azt írja, hogy a cseheknek a hit egységébe való visszavezetésének ügyén – amelyet ő maga vállalt el – továbbra is buzgón tevékenykedjen, mert mind az emberek, mind Isten előtt dicsőséget szerezhet. Egyben nem csak a saját, hanem Campeggio bíboros legátus támogatásáról is biztosította.³³

²⁵ „Io ho parlato cum Monsignore di Strigonio che è stato lo authore di questo negocio et lo trovo molto pronto.” Burgio jelentése Schönberg bíborosnak. FRAKNÓI, 1884. 34–37. p., n. 11., 34. p. Hivatkozik rá: Uo. cxiv. p.; FRAKNÓI, 1902. 355. p. Balogh és Kalous szerint a királyi pártól eredhet az unió ötlete, ennek viszont ellentmondani látszanak a pikárdoknak is kedvező kinevezések és a katolikus Zdeněk Lev z Rožmitálu háttérbe szorítása, ld.: BALOGH ISTVÁN: Szalkay László esztergomi érsek (†1526). Kassa, 1942. (továbbiakban: BALOGH, 1942.) 48. p.; KALOUS, 2009. 159. p.

²⁶ Balogh István szerint Szalkai már 1519-ben, mikor Ráskai Balázssal Csehországban járt, megfigyelhette az állapotokat. BALOGH, 1942. 48. p.

²⁷ Krzysztof Szydłowiecki kancellár naplója 1523-ból. Szerk.: Zombori István. Bp., 2004. (METEM Könyvek) (továbbiakban: ZOMBORI, 2004.) 51., 59. p. Ugyanakkor Havel Cahera, az utraquista konzisztórium adminisztrátora jó véleménnyel volt a magyar főpapról: KALOUS, 2009. 159. p.

²⁸ A visszautazásról: C. TÓTH, 2012. 93–95. p.

²⁹ ZOMBORI, 2004. 290–292. p.

³⁰ Uo. 38. p.

³¹ Uo. 47. p.

³² Uo. 50–64. p.

³³ 1524. február 20. – ASV. Arm. XL., vol. 6, fol. 134r, n. 180., kiad.: SCHMITTH, NICOLAUS: Episcopi Agrienses fide diplomatum concinnati. II. Tyrnavia, 1768. (továbbiakban: SCHMITTH, 1768.) 222–223. p.

Az események hamarosan felgyorsultak. Prágában 1524 márciusában felkelés tört ki, melyet Jan Pašek z Vratu, a kelyhesek konzervatív pártjának egyik meghatározó személyisége vezetett, aki azért lett kegyvesztett a radikálisok előtt, mert tárgyalni merészelt Szalkaival.³⁴ A Szentszék egyelőre kivárássra játszott. 1524. május 12-én Giovanni Matteo Giberti pápai datárius azt írta Burgiónak, hogy Campeggio bíboros – mihelyt alkalmasnak látja az időt – a tárgyalások élére áll.³⁵

Lajos király – minden bizonnyal a már esztergomi érsekké lett Szalkai tanácsára – július 14-re Prágába országgyűlést hirdetett, amelyre szentszéki követét, Brodarics Istvánt küldte. Az ügy fontosságát jelzi, hogy Zsigmond lengyel király is követet küldött az országgyűlésre, akit meg is bízott azzal, hogy kérje fel Thurzó Szaniszló olmützi püspököt a kelyhesek és a katolikusok közötti közvetítésre.³⁶ Az országgyűlésen a két felekezet szövetségére lépett, és az unió kérdése – néhány, a pikárdok által terjesztett rémhír ellenére – biztatóan alakult.³⁷

A sikereken felbuzdulva hamarosan megindult a pikárdok és a lutheránusok bebörtönzése – többek között Prágában –,³⁸ a szeptember közepén Budára érkezett Károly münsterbergi herceg pedig azt kérte a királytól, hogy engedélyezze a pikárdok és a lutheránusok kiirtását, amit szerinte egy-két hónap alatt véghez is lehetne vinni. Burgio – aki a herceggel értett egyet³⁹ – beszámolt arról, hogy az esztergomi érsek nem helyeselte erőszak alkalmazását és türelemre intett. Ebből a nuncius arra következtetett, hogy az érsek az ügy előrehaladását szándékosan késlelteti.⁴⁰ Ezért pápai felha-

³⁴ KALOUS, 2009. 159. p.

³⁵ RUSCELLI, GIROLAMO: *Lettere di principi, le quali o si scrivono da principi o a principi o ragionato di principi*. I. Venezia, 1573. 79–81., 79. p. (A datálás tévesen: 1542.) Idézi: FRAKNÓI, 1884. cxv. p.; FRAKNÓI, 1902. 356. p.

³⁶ FRAKNÓI, 1884. 3–5. p., n. 1., 3. p.; 7–8. p., n. 3., 7. p.; *Acta Tomiciana I–VII. Epistolae et legationes, responsa, actiones, res gestae [...]* Sigismundi I. regis Poloniae [...] Ed.: Górski, Stanislaus. Poznaniae, 1852–1857. VII. 82. p. – Brodarics május 7-én még Rómában tartózkodott, ld.: Stephanus Brodericus: *Epistulae*. Ed.: Kasza, Petrus. Bp., 2012. (*Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum. Series Nova* 16.) (továbbiakban: KASZA, 2012.) 97–98. p., n. 33.

³⁷ Erről Szalkai saját kézzel írott levélben számol be a még Bécsben tartózkodó Burgiónak: FRAKNÓI, 1884. 17–24. p., n. 7., 19., 23. p. Ugyanerről számol be Campeggio is, ld.: Uo. 24–29. p., n. 8., 27. p.

³⁸ Erről Burgio már augusztus 25-én beszámol: FRAKNÓI, 1884. 29–31. p., n. 9., 29. p. VII. Kelemen pápa 1524. október 24-én a nuncius levele alapján elismerően írt a prágaiaknak a katolikus vallás iránti elkötelezettségükről, ld.: ASV. Arm. XL., vol. 8, fol. 272rv. Ld. még Prága város Campeggio bíborosnak 1524. november 10-én írott levelét: ASV. Archivum Arcis I–XVIII. n. 3282., kiad: *Monumenta reformationis Lutheranae ex tabulariis secretioribus S. Sedis 1521–1525*. Ed.: Balan, Petrus. Ratisbonae–Neo Eboraci–Cincinnati, 1884. (továbbiakban: BALAN, 1884.) 392–394. p., n. 178.; *Des Bartholomäus von Sct. Aegidius Chronik von Prag im Reformationszeitalter. Chronica de seditione et tumultu Pragensi 1524–1531*. Ed.: Höfler, Constantin. Prag, 1859. (továbbiakban: HÖFLER, 1859.) 66–105. p.

³⁹ „Questa gente è barbara, et non si ci può negoziare cum cortesia.” Ld. erről alább.

⁴⁰ Ennek ellentmond Brodarics István 1524. augusztus 21-én a pápának írott levele: KASZA, 2012. 99–101. p., n. 34.

talmazást kért, hogy a bíborosi címet felajánlhassa neki, és megkérte a pápát, hogy erről írjon levelet az érseknek.⁴¹ A legátus – aki szeptember 23-i jelentése szerint titkárát küldte Szalkaihoz megbeszélésre – egyetértett a nunciussal abban, hogy az érsek számára kilátásba kell helyezni a bíborosi kalapot.⁴²

Burgio javaslata – aki Szalkai iránt valószínűleg Bornemissza János sugallatára kifejezett ellenszenvet táplált – meghallgatásra talált Rómában, és a pápa nem is késlekedett a bréve elküldésével. Eszerint Burgio nuncius nemrég küldött levele – mely szerint kisebb buzgalommal fáradozik, mint azt méltósága megkívánná – és Girolamo Balbi gurki püspök – aki ez év júniusában Szalkai számára a cseh testvérek megtérítéséről egy memorandumot dolgozott ki⁴³ – elbeszélése⁴⁴ nyomán tudatta, hogy ha az ügyet akadályozza, akkor a kelyheseknek a pikárdokkal való kiegyezését segítheti elő, és felkérte, hogy továbbra is segítse a katolikus törekvéseket.⁴⁵

Mivel a szeptember 28-án kelt bréve és Campeggio e hó 23-án kelt jelentése elkerülték egymást, így október elején újabb, az eddiginél is nagyobb volumenű diplomáciai levélváltás következett. A pápa minden olyan személynek írt, akiről úgy gondolta, hogy az eseményekre befolyással bírhat. Lajos királynak és Mária királynénak címzett levelében kiemelte, hogy a béke és ez által az ország stabilitása a katolikusok és kelyhesek kiegyezésével, valamint a pikárdok kiűzésével teremthető meg.⁴⁶ Károly münsterbergi herceg, a király csehországi helytartójának eddigi, a pikárdokkal szemben kifejtett tevékenységéről – nyilván Burgio jelentése alapján – igen nagy elismeréssel írt, a továbbiakban pedig az uralkodópár és Szalkai érsek támogatását kérte tőle.⁴⁷ Campeggio bíborossal pedig tudatta, hogy még mindig Szalkait tartja a legalkalmasabb személynek a csehországi helyzet megoldására, és felhatalmazta a legátust, hogy az ér-

⁴¹ FRAKNÓI, 1884. 34–37. p., n. 11., 34–35. p. (1525. szeptember 19.).

⁴² FRAKNÓI, 1884. 37–43. p., n. 12., 40–41. p. Ld. még Uo. cxv–cxvi. p.; FRAKNÓI, 1902. 356–357. p.; BALOGH, 1942. 48–49. p.

⁴³ SZINNYEI JÓZSEF: Magyar írók élete és munkái I–XIV. Bp., 1891–1914. [reprint] I. köt. 409–412. p.; 411. p.

⁴⁴ Knauz tévesen – nem ismerve a levél keletkezésének pontos körülményeit – Balbit Szalkai ágensének tartotta: KNAUZ NÁNDOR: Balbi Jeromos II. Lajos király tanára. In: *Magyar Sion*, 1866. 481–502. p.; 484–485. p.; ÁBEL JENŐ: Magyarországi humanisták és a Dunai Tudós Társaság. Bp., 1880. (Értekezések a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Széptudományi Osztálya köréből) 65. p. Balbi Rómába érkezéséről ld. Campeggio bíboros október 21-i és a nem túl pozitív véleménynel rendelkező Burgio nuncius november 14-i jelentését: FRAKNÓI, 1884. 54–55. p., n. 16., 55.; 68–70. p., n. 22., 69. p.

⁴⁵ 1524. szeptember 28. – ASV. Arm. XLIV., vol. 8, fol. 60r., illetve ASV. Arm. XL., vol. 8, fol. 246rv, 248rv, n. 423., kiadása: SCHMITTH, 1768. 238–243. p.

⁴⁶ 1524. október 6. – ASV. Arm. XL., vol. 8, fol. 252r–253r, n. 432–433. A levelek október végén érkeztek meg, az uralkodópárnak írottakat nyilvánosan is felolvasták a királyi tanácsban, ld. erről Burgio október 31-i jelentését FRAKNÓI, 1884. 56–60. p., n. 18., 57. p.

⁴⁷ 1524. október 6. – ASV. Arm. XL., vol. 8, fol. 253r, n. 434.

seknek szolgálatai elismerésül helyezze kilátásba a bíborosságot.⁴⁸ A címzettek közül természetesen Szalkai sem maradt ki, akinek az előző, szeptember 28-án kelt levélhez képest jóval visszafogottabb hangvételű brevét küldött. Ebben felhívta figyelmét, hogy a pikárdok kiűzése révén – mellyel kapcsolatban széles körű egyetértés született – megakadályozható lenne, hogy azok a kelyhesekkel kiegyezzenek. A levél végén pedig diszkrét célzást tesz a fáradozásaiért – Burgio és Campeggio bíboros által javasolt – jutalomra.⁴⁹

Szalkai a pápa leveleire a kézhez vétel után⁵⁰ néhány nappal, november 3-án már válaszolt is: hosszasan és meggyőzően ecsetelte szorgalmát, az ügygel kapcsolatos eltökéltségét és az Apostoli Szentszék iránti elkötelezettségét. Elismerte ugyanakkor, hogy nem kevesen vannak, akik zavart próbálnak kelteni, ennek ellenére a kelyheseknek az Anyaszentegyházzal való egyesítésére jó esély mutatkozik.⁵¹ Még e napon Salviati bíborosnak írott levelében jóval kevésbé tudta palástolni felháborodottságát az őt ért vádak miatt; előadta, hogy Burgio és Brodarics lehetnek rá a tanúk, hogy a cseh ügyben a lehető legnagyobb gondossággal és igyekezettel jár el.⁵² Az érsek levelében megszólított Brodarics másnap írt is Salviatinak Budáról: a cseh ügyben „a kancellár úr gondossága olyan, hogy nagyobb nem is lehetne”.⁵³

Az események szempontjából fordulópontként értékelhető, hogy Campeggio bíboros II. Lajos király hívására Budára érkezett azzal a nem titkolt céllal, hogy a kelyhesekkel való unió ügyét is felkarolja.⁵⁴ Szalkainak

⁴⁸ 1524. október 7. – ASV. Arm. XL., vol. 8, fol. 254r, n. 435., kiadása: SCHMITTH, 1768. 235–237. p.

⁴⁹ 1524. október 8. – ASV. Arm. XL., vol. 8, fol. 254r, n. 436., kiadása: SCHMITTH, 1768. 237–238. p. A brève másolatát Campeggio bíboros november 17-én kapta meg, ld.: FRAKNÓI, 1884. 72–80. p., n. 24., 76. p.

⁵⁰ A brévéket és Campeggio bíboros levelét a nuncius adta át az érseknek, ld. erről Burgio október 31-i jelentését: FRAKNÓI, 1884. 56–60. p., n. 18., 57. p.

⁵¹ BESSENYEI, 2002. 30–33. p., n. V/1. – A fenti levélváltásokat összefoglalja: FRAKNÓI, 1884. cxvi–cxvii. p.; FRAKNÓI, 1902. 357–358. p.; BALOGH, 1942. 49. p.

⁵² SIMONYI ERNŐ: Flórenci okmánytár. I–II. – Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár, Ms 4994. (továbbiakban: SIMONYI.) II., n. 528.; Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár (továbbiakban: OSzKt.) Fol. Hung. vol. 1277/6., s. n.; Le Carte Stroziane del R. Archivio di Stato in Firenze. Inventario. Serie prima. Vol. II. Firenze, 1891. (R. Soprintendenza Degli Archivi Toscani) (továbbiakban: Le Carte Stroziane.) 8. p.

⁵³ 1524. november 4. – SIMONYI. II. n. 529.; KASZA, 2012. 101–102. p., n. 35.

⁵⁴ Campeggio november 29-én kelt levelét ld.: FRAKNÓI, 1884. 85–88. p., n. 28., 86. p.; Consistorialia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1426–1605). Kiad.: Tusor Péter – Nemes Gábor. Bp.–Róma, 2011. (Collectanea Vaticana Hungariae I/7.) (továbbiakban: TUSOR–NEMES, 2011.) 53–54. p., n. 54. p. 1524. december 28-án Budáról Wolsey bíborosnak írott levelében is a csehek mihamarabbi visszatérésének reményéről írt: BREWER, 1862–1870. IV. 410. p., n. 946.; KURUCZ, GYÖRGY: Guide to Documents and Manuscripts in Great Britain relating to the Kingdom of Hungary from the Earliest Times to 1800. London–New York, 1992. 127. p., n. 21.981.

– aki Brodarics szerint igen sokat segédkezett a legátus Budára hívásában⁵⁵ – az ügyben eddig betöltött vezető szerepe megkérdőjeleződött, és a tárgyalások vezetését is fokozatosan a legátus vette át.

Október végén Lajos király országgyűlést hirdetett Morvarországba Szent Márton és Csehországba Szent András ünnepére, melyek célja többek között az unió kérdésének rendezése volt. Az országgyűlés összehívásakor azonban felszínre kerültek az 1522-ben végbevitt reform sérelmei: a leváltott katolikus urak – élükön Zdeněk Lev z Rožmitáluval – azt követelték, hogy az uralkodó helyezze vissza őket régi hivatalukba.⁵⁶ A január első napjaiban megnyílt országgyűlés nyilvánvalóvá tette, hogy a katolikusok és a kelyhesek egyesülése a két évvel ezelőtti menesztett tisztségviselők visszahelyezése nélkül nem lesz kivitelezhető. Mivel a pikárdok – belátva helyzetük tarthatatlanságát⁵⁷ – hivatalukról lemondtak, az uralkodó január 18-án a két évvel ezelőtti leváltott katolikus és kelyhes urakat tisztségeikbe visszahelyezte.⁵⁸

Ez a döntés – valamint Zdeněk Lev és Szalkai érsek kibékülése – azt eredményezte, hogy a prágai országgyűlés január 25-én a két felekezet egyesüléséről lényegében a prágai compactata érvényben maradását kimondta, és kérték annak királyi megerősítését.⁵⁹ Az uralkodó szentesítése azonban váratott magára, hiszen a kelyheseknek az uniót ellenző, ún. radikális szárnya megpróbálta – elsősorban az országgyűlés legitimitásának kétségbe vonásával – az eseményeket hátráltatni.⁶⁰ A siker utáni megtorpanás miatt ismét Szalkain csattant az ostor, aki VII. Kelemen pápának írott levelében elkeseredett hangnemben tiltakozott az ellen, hogy ismét

⁵⁵ KASZA, 2012. 103–104. p., n. 36.

⁵⁶ Az országgyűlés összehívásáról és annak nehézségeiről ld. Burgio 1524. október 31-i, december 6-i, Campeggio december 7-i és 29-i jelentéseit: FRAKNÓI, 1884. 56–60. p., n. 18., 56–57. p.; 88–92. p., n. 29., 89. p.; 92–96. p., n. 30., 93. p.; 101–108. p., n. 102., valamint cxvii–cxviii. p. Burgio 1524. november 9-i jelentése erről Salviatinak: SIMONYI. II. n. 531.; OSzKKt. Fol. Hung. vol. 1277/6, s. n.; Le Carte Strozziiane. 5. p.; FRAKNÓI, 1902. 358. p.

⁵⁷ Helyzetüket jól mutatja, hogy Prágából való kiűzésüket Lajos király december 18-án kelt rendeletében megerősítette, ld.: HÖFLER, 1859. 103. p.

⁵⁸ Ld. Burgio 1525. január 20-i és Campeggio január 22-i jelentését: FRAKNÓI, 1884. 116–121. p., n. 35., 117–118. p.; 121–131. p., n. 121–122. p.; cxviii. p.; FRAKNÓI, 1902. 358. p. Campeggio bíboros levelét február 6-án a pápai konzisztóriumon felolvasták: TUSOR–NEMES, 2011. 54–55. p., n. 54. – Valószínűleg ebben az ügyben küldött Lajos király levelet ez év január 15-én Károly münsterbergi hercegnek, valamint január 16. és 24. között több ízben is a cseh és morva rendeknek. – FRAKNÓI VILMOS: II. Lajos király számadáskönyve 1525. január 12. – június 16. In: *Magyar Történelmi Tár*, 1877. 45–236. p. (továbbiakban: FRAKNÓI, 1877.) 51–52., 55–56., 60–61. p.

⁵⁹ FRAKNÓI, 1884. cxviii. p.; FRAKNÓI, 1902. 358–359. p. Az országgyűlési cikkelyeket ld.: HÖFLER, 1859. 112–115. p. Campeggio és Burgio közös levélben értesítette a történetekről a pápát – és természetesen Jacopo Sadoletót is. – FRAKNÓI, 1884. 148–149. p., n. 40–41. Ez utóbbit február 28-án a pápai konzisztóriumon fel is olvasták, ld.: TUSOR–NEMES, 2011. 55. p., n. 57.

⁶⁰ FRAKNÓI, 1884. cxviii–cxix. p.; FRAKNÓI, 1902. 359. p. – Március 18-án Iohannes prágai kanonok érkezett a királyi udvarba, hogy hitbeli kérdésekről tájékoztassa az uralkodót. FRAKNÓI, 1877. 111. p.

feljelentették a Szentszéknél a régebben már megfogalmazott váddal: magánügyeit előtérbe helyezve hátráltatja a cseh ügy lezárását.⁶¹ A „feljelentők” mögött – közvetve vagy közvetlenül – Campeggio bíborost és Burgio nunciust lehet sejteni, akik egyébként jelentéseikben az események kedvező folytatását valószínűsítették.⁶² A két szentszéki diplomata minden bizonnyal Szalkai itthoni ellenlábasainak hatására feketíthették be az érseket.

A Szent György napján megnyílt országgyűlés végül elfogadta a januári határozatot. A Budára küldött követséget Károly münsterbergi herceg vezette,⁶³ és Lajos király május 21-én ünnepélyes audiencián fogadta őket.⁶⁴ Az unió létrejöttét kihirdető pápai bulla megszövegezése azonban igen lassan haladt. Az otthon maradt radikális utraquisták heves tiltakozása és a szűk mozgásteret biztosító rendi megbízólevél miatt az amúgy is megosztott cseh küldöttség nem bizonyult könnyű tárgyalópartnernek. A Szentszék érdekeit képviselő Campeggio bíboros is gyanakvóan és fenntartásokkal viseltetett a cseh fél iránt,⁶⁵ és a két felekezet egyesülését elsősorban teológiai és egyházpolitikai szempontból vizsgálta. A legátus merevségével szemben az eseményeket a cseh rendi belpolitika oldaláról megközelítő Szalkai László jóval megértőbben viselkedett, ezzel azonban kivívta a bíboros nemtetszését is. Az érseket kétségkívül jobban motiválta a tárgyalás sikeres lezárása, hiszen így nemcsak belpolitikai ellenfeleit hallgattathatta volna el, hanem emellett a pápa által megígért bíborosi kalapra is esélyessé válhatott volna. A cseh küldöttség végül is két hét egyeztetés után eredménytelenül távozott, és a következő országgyűlésre halasztották az ügy lezárását.⁶⁶

⁶¹ BESSENYEI, 2002. 36–38. p., n. V/3. – Campeggio bíboros a tárgyalások sikertelenségén keseregve a cseheket is megvádolta, hogy csak saját érdekeik vezetik őket. FRAKNÓI, 1884. 212–213. p., n. 55.

⁶² 1525. április 13-i és május 8-i jelentése: FRAKNÓI, 1884. 154–158. p., n. 44., 155. p.; 177–184. p., n. 49., 181–182. p. 1525. március 20-án a konzisztóriumon felolvasták Campeggio levelét: TUSOR–NEMES, 2011. 56. p., n. 58. Április 26-án kelt levelében azt írta Wolsey bíborosnak, hogy a határozatok szentesítése miatt Budára érkező cseh követeket várja. BREWER, 1862–1870. IV. 563. p., n. 1286.

⁶³ Hans Dernschwam szerint Károly hercegnek feltett szándéka volt, hogy fiából prágai érsek legyen, és ebben Szalkai is támogatta. DERNSCHWAM, HANS: Erdély. Besztercebánya. Törökországi útinapló. Közreadja: Tardy Lajos. Bp., 1984. (Bibliotheca Historica) 120–121. p.

⁶⁴ Campeggio a küldöttség érkezéséről május 24-én Bernhard Cles trienti püspöknek is beszámolt. LAKATOS BÁLINT: Magyar vonatkozású 1526 körüli oklevelek és levelek Bernhard von Cles trienti püspök levelezésében. Kutatási jelentés. (Archivio di Stato di Trento, Archivio principato vescovile, Corrispondenza Clesiana). In: *Levéltári Közlemények*, 2013. 201–225. p., 211. p.

⁶⁵ A bizalmatlan legátus 1525. október 24-én Wolsey bíborosnak írott levelében Lajos király szerepét is kétesnek ítélte meg. BREWER, 1862–1870. IV. 763. p., n. 1717.

⁶⁶ A tárgyalások menetéről ld. részletesen Campeggio május 26-i, június 5-i és 6-i, valamint Burgio június 6-i jelentését: FRAKNÓI, 1884. 196–203. p., n. 52., 198. p.; 204–212. p., n. 54., 204–207. p.; 212–213. p., n. 55.; 214–220. p., n. 56., 214–217. p.; cxix–cxxii. p.; FRAKNÓI, 1902. 359–361. p.; BALOGH, 1942. 49–50. p. – A cseh követek

Bár a június hónap diplomáciai aktivitása további egyeztetéseket sejtet, az ügy megtorpanása elkerülhetetlen volt.⁶⁷ A kérdés megoldására talán jó hatással bírt volna a tervezett olmützi királytalálkozó, amelyen a magyar és a lengyel uralkodó közötti tárgyalásokon ez a kérdés is szóba került volna.⁶⁸ A pápa már 1525. július 1-jén a lengyel királyhoz írott levelében kiemelte, hogy Campeggio bíborostól és Burgio nunciustól értesült a cseh ügyben végzett fáradozásairól, és reményét fejezte ki, hogy továbbra is hasonlóképp számíthat közreműködésére.⁶⁹ Augusztus 22-én kifejezetten az olmützi találkozó alkalmából írt VII. Kelemen Lajos és Zsigmond királyoknak, kiemelve a két uralkodó által a lutheri eretnokség visszaszorítása és a cseheknek a keresztény közösségbe való visszavezetése terén végzett erőfeszítéseket.⁷⁰ Prága városa október 29-én Burgio nunciushoz írott leve-

érkezéséről a Rómában tartózkodó Brodaries június 10-én számol be Salviati bíborosnak. KASZA, 2012. 114–115. p., n. 45., 115. p.

⁶⁷ Június 10-én Sapka György cseh királyi titkárt Olmützbe küldték, ld.: FÖGEL JÓZSEF: II. Lajos udvartartása, 1516–1526. Bp., 1917. 44. p.; FRAKNÓI, 1877. 194. p. Június 13-án János pap, a prágai királyi kápolna káplánja – aki márciusban már járt a királyi udvarban – az uralkodót hitbeli kérdések miatt kereste fel. Június 27-én Sebastian Gnobesthorff cseh királyi asztalnokmestert küldték Prága városához levéllel. FRAKNÓI, 1877. 199. 219. p.

⁶⁸ Az 1523-as bécsi helyi csúcstalálkozóhoz hasonló összejövetel helyszínének eredetileg Pozsonyt tervezték, de végül a magyar király Olmützt választotta. FRAKNÓI, 1884. cxi. p.; FRAKNÓI, 1902. 353. p. – 1525. július 30-án Burgio nuncius azt jelentette, hogy Zsigmond lengyel király szeptember 8-án, Kisboldogasszony ünnepén találkozik a magyar uralkodóval. Bár a királyi összejövetelre meghívták Ferdinánd főherceget is, ő azonban a morva város helyett inkább Pozsonyt javasolta a találkozó színhelyéül. FRAKNÓI, 1884., 245–251. p., n. 246.; TUSOR–NEMES, 2011. 57. p., n. 61.; ASV. Arm. XL., vol. 11, fol. 227rv. – Campeggio bíboros is valószínűsítette, aki augusztus 18-án azt írta Wolsey bíborosnak, hogy a magyar és a lengyel király, valamint Ferdinánd főherceg szeptemberben Olmützben fognak találkozni, hogy utóbbi szerint nem fog elmenni. BREWER, 1862–1870. IV. 706–707. p., n. 1575. – A főherceg távolmaradásával számolt a szentszéki diplomácia is, hiszen augusztus 22-én a pápa csak Lajos és Zsigmond királyoknak írt az olmützi találkozó ügyében. ASV. Arm. XLIV., vol. 9, fol. 307rv, 308v, kiad.: BALAN, 1885. 170–171. p., n. 127. – Az összejövetelt végül Szent Márton ünnepére halasztották; Burgio Szalkai érsekre hivatkozva kifejtette Sadoletónak, hogy a főherceg az új időpontban sem fog megjelenni. FRAKNÓI, 1884. 257–262. p., n. 66., 261. p.; 263–266. p., n. 67., 265. p. – Campeggio bíboros november 17-én Rómából újfent azt írta Wolsey bíborosnak, hogy a magyar és a lengyel uralkodó hamarosan találkozni fog Olmützben. BREWER, 1862–1870. IV. 786–787. p., n. 1771. – Az esemény azonban ezúttal is elmaradt, Giovanni Francesco da Potenza Moszkvába küldött szentszéki követ 1526. március 1-jén Krakkóból azt írta Sadoletónak, hogy a magyar király titkára Olmützbe utazott, hogy előkészítse a találkozót a magyar és a lengyel király, valamint Ferdinánd főherceg között, melyet Keresztelő Szent János ünnepére terveznek. ASV. A.A. I-XVIII. n. 6522, fol. 75rv. – Az uralkodói összejövetel azonban már nem valósult meg.

⁶⁹ ASV. Arm. XLIV., vol. 9, fol. 270rv., kiad.: BALAN, 1885. 160–161. p., n. 117.

⁷⁰ ASV. Arm. XLIV., vol. 9, fol. 307rv, 308v. kiad.: BALAN, 1885. p. 170–171., n. 127.

lében szintén a közelgő „csúcstalálkozótól” várt eredményt, amely azonban már nem jött létre.⁷¹

A nyár folyamán alaposan megváltozott a magyar belpolitika is: a zűrzavaros hatvani országgyűlésen Szalkai kénytelen volt lemondani a kancellárságról.⁷² Bár a köznemesség Várday Pált kiáltotta ki utódjának, Szalkai a kancellária vezetését Szalaházy Tamás veszprémi püspöknek adta át.⁷³ A királyné ugyanakkor saját kancellárját, Gosztanyi Jánost javasolta e poszt-ra.⁷⁴ Burgio végre elérkezettnek látta az időt, hogy a Szentszékhez feltétlen lojalitással bíró Brodarics Istvánt tekintélyes és meghatározó hivatalhoz juttassa, ezért a nuncius azonnal őt ajánlotta, amit a király vonakodva bár, de megígért.⁷⁵

Burgio – látva a király határozatlanságát – Szalkaival is tárgyalásokba kezdett. Brodarics kancellárrá választását illetően azzal próbálta meggyőzni, hogy ezzel nemcsak a Szentszék iránti elkötelezettségét bizonyítaná, hanem a cseh ügyekben is jó hasznát vehetné a követnek.⁷⁶ Brodaricsnak a többi jelölttel szembeni legnagyobb hátrányát római tartózkodása jelentette, ezért Lajos király megkérte a pápát, hogy Brodaricsot küldje haza. VII. Kelemen – miután a király saját kézzel írott levelét megkapta – teljesítette kérését, és a magyar követet saját nunciusaként augusztus 8-án kelt ajánlólevelekkel és oltalomlevéllel ellátva útnak indította.⁷⁷ A szentatya a király-

⁷¹ BALAN, 1884. 563–565. p., n. 263. Burgio a levelet jelentésében is említi: FRAKNÓI, 1884. 280–285. p., n. 71., 283. p.

⁷² Campeggio bíboros Bolognából levélben tájékoztatta az eseményekről Wolsey bíborost, és kifejtette, hogy örül a változásoknak, ld.: BREWER, 1862–1870. IV. 706–707. p., n. 1575.

⁷³ LACZLAVIK GYÖRGY: Várday Pál esztergomi érsek, királyi helytartó pályafutásának kezdete. In: *Levéltári Közlemények*, 2004. 2. sz. 3–43. p., 41–42. p.; FAZEKAS ISTVÁN: Szalaházy Tamás, egy Habsburg-hű főpap portréja. In: *Történelmi Szemle*, 2007. 1. sz. 19–34. p., 20–21. p.

⁷⁴ FRAKNÓI, 1902. 374. p.; SÖRÖS PONGRÁC: Adatok Felsőszélestei Gosztanyi János püspök életéhez. In: *Religio*, 1909. 595–600., 612–614., 629–633., 644–646., 660–661. p., 633. p.

⁷⁵ FRAKNÓI, 1884. 229–231. p., n. 60., 230. p.; 231–237. p., n. 61., 235., 237. p.; FRAKNÓI, 1902. 373–374. p.; SÖRÖS PONGRÁC: Jerosini Brodarics István. (1471–1539) Bp., 1907. (továbbiakban: SÖRÖS, 1907.) 27–28. p.; BALOGH, 1942. 31., 41–42. p.; KUBINYI ANDRÁS: Szalkai László esztergomi érsek politikai szereplése. In: Kubinyi András: *Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon*. Bp., 1999. (METEM Könyvek, 22.) 147–160. p. (továbbiakban: KUBINYI, 1999.) 159. p.; KUBINYI ANDRÁS: A királyi titkárok II. Lajos király uralkodása idejében. In: *Gesta*, 2006. 1. sz. 3–22. p., 21. p.; KUBINYI, 2009. 135–140. p.

⁷⁶ FRAKNÓI, 1884. 241–245. p., n. 63., 243–245. p.; SÖRÖS, 1907. 27–28. p.

⁷⁷ II. Lajos királyhoz: ASV. Arm. XLIV., vol. 9, fol. 297r, 298v. Reg.: NANNI, 1992. 216. p., n. 1288.; ASV. Arm. XLIV., vol. 9, fol. 299rv. Kiad.: BALAN, 1885. 167. p., n. 124.; ASV. Arm. XLIV., vol. 9, fol. 300rv., 301v. Kiad.: THEINER, 1860. 651. p., n. 853.; Szalkai Lászlóhoz: ASV. Arm. XLIV., vol. 9, fol. 304rv. Kiad.: THEINER, 1860. 651. p., n. 854.; Andrea Gritti velencei dózséhez: ASV. Arm. XLIV., vol. 9, fol. 297r, 298v. Reg.: NANNI, 1992. 216. p., n. 1290.; Verbőci István nádorhoz: ASV. Arm. XLIV., vol. 9, fol. 305rv, 306v. Kiad.: BALAN, 1885. 169–170. p., n. 126.; Brodarics oltalomlevele: ASV. Archivum Arcis I–XVIII. n. 5046. Ld. még fentebb.

nak kifejtette, hogy olyan tanácsadókkal vegye körül magát, akik nem magánérdekeiket, hanem az ország javát nézik: ezért ajánlja Brodaricsot.⁷⁸ A király szeptember 30-án kelt válaszában kifejtette szándékát Brodarics kinevezéséről, de az esztergomi érsek mindent megtett, hogy ezt megakadályozza.⁷⁹

Ezután kezdetét vette a kor talán letragikomikusabb hivatali közjátéka. Szalkainak esze ágában sem volt megválni a kancellárságtól, a pecsétet is magánál tartotta. Mivel mind a király, mind az újonnan kinevezett nádor, Verbőci István, mind pedig Burgio nuncius hasztalan próbálták meggyőzni a pecsétek átadásáról, az érsek valamilyen indokkal mindig kihátrált ez elől.⁸⁰

Mivel a cseh unió kérdése még megoldásra várt, Szalkaitól a bíborosi kalap távolodni látszott. Lajos király úgy gondolta, hogy ha az érsek számára a pápánál kieszközli a bíbort, akkor végre hajlandó lemondani a kancellárságról, és azt Brodaricsnak adhatja. Maga az érsek sem tett le arról, hogy kardinális legyen, október 1-jén írott levelében a pápának a közügyekben végzett buzgalmát és igyekezetét hangsúlyozta, nyilván így próbálta a róla szóló rágalmat ellensúlyozni.⁸¹ Lajos király 1525. november 29-én Burgionak egy audiencián kijelentette: legfőbb óhaja, hogy Magyarországnak is legyen bíborosa, és az esztergomi érseken kívül mást nem is ajánlhat.⁸² Másnap futár indult Rómába, hogy a király leveleit a pápához vigye; a magyar király azonban nemcsak a szentatyának, hanem Sadoletto titkárának is küldött az ügy érdekében.⁸³ Természetesen a két érintett, Szalkai és Brodarics is írt. Az érsek a korábbi leveleihez képest igen határozottan kérte Kelemen pápát, hogy ha a bíborosok kollégiumát bővíteni szándékozik, gondoljon rá is.⁸⁴ Brodarics olyannyira biztos volt abban, hogy a pápa teljesíteni fogja a magyar uralkodó kérését, hogy már a bíborosi kalap küldésének részleteire is kitért.⁸⁵

Burgio ugyanakkor kettős játékot játszott. A király kívánságának megfelelően Szalkai bíborosi kinevezését támogató levelet írt, amelyet a fent említettekkel együtt a királyi futár vitt el Rómába. Másnap, december 1-jén viszont küldött egy másik jelentést, melyben leplezetlenül leírta véleményét az érsekről: közönyössége, hanyagsága és kapzsisága, valamint mivel

⁷⁸ ASV. Arm. XLIV., vol. 9, fol. 300rv, 301v.

⁷⁹ ARTNER EDGÁR: Magyarország mint a nyugati keresztény művelődés védőbástyája. Kiad.: Szovák Kornél – Török József – Tusor Péter. Bp.–Róma, 2004. (Collectanea Vaticana Hungariae I/1.) 174–176. p., n. 135.; SÖRÖS, 1907. 31–32. p.

⁸⁰ Erről ld.: FRAKNÓI, 1902. 373–381. p.; SÖRÖS, 1907. 31–34. p.; KUBINYI, 1999. 159. p.

⁸¹ BESSENYEI, 2002. 40–43. p., n. V/5. A pápai konzisztóriumon felolvasták: TUSOR–NEMES, 2011. 59. p., n. 64.

⁸² Burgio 1525. november 30-i jelentése: FRAKNÓI, 1884. 286–291. p., n. 72., 289. p.; FRAKNÓI (FRANKL) VILMOS: Három magyar bíbornok-jelölt a XVI. században. In: *Magyar Sion*, 1874. 81–100. p. (továbbiakban: FRAKNÓI, 1874.) 82. p.

⁸³ THEINER, AUGUSTIN: *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia*. I. Roma, 1863. 589. p., n. 802–803.

⁸⁴ BESSENYEI, 2002. 42–44. p., n. V/6.; TUSOR PÉTER: *Purpura Pannonica*. Az esztergomi bíborosi szék kialakulásának előzményei a 17. században. Bp.–Róma, 2005. (Collectanea Vaticana Hungariae, I/3.) (továbbiakban: TUSOR, 2005.) 50. p.

⁸⁵ KASZA, 2012. 126–127. p., n. 52.

az egész ország gyűlölettel viseltetik iránta, inkább bíborosi kinevezése ellen szól.⁸⁶

A pápa január 5-én kelt válaszlevelében a kreálás elhalasztásáról értesítette a királyt és Szalkai érseket. Az egyik okot a pápa abban nevezte meg, hogy a bíborosi kollégium gyarapításához a bíborosok beleegyezése is szükséges, és többen a kinevezés ellen vannak. Ezenkívül Lajos királynak megjegyzi, hogy a fejedelmek kérései igen elszaporodtak, és ez számos nehézséget okoz számára.⁸⁷ A brévék január végén érkeztek meg Budára. Burgio a levelek átadásakor kiemelte, hogy a bíborosjelölt alkalmassága kérdéses, és a Brodarics számára megígért kancellárság halogatása is kiváltotta a pápa rosszsallását.⁸⁸ Ráadásul január 28-án újra visszaadták Szalkainak a pecséteket, hogy néhány nap múlva majd önként átadja Brodaricsnak, azonban akik ebben reménykedtek, azoknak csalódniuk kellett, mert az érsek még egy jó ideig magánál tartotta azokat.⁸⁹

Eközben a Szalkait bíborossággal kecsegtető cseh ügy is végképp elveszni látszott. Zdeněk Lev z Rožmitálu és a Rožmberk-család között újra fellángolt a belháború, ráadásul ez utóbbiak az eddig üldözött pikárdokat hívták segítségül.⁹⁰ Felmerült, hogy a helyzet megoldására személyesen Szalkai utazik el a cseh országgyűlésre, de a terv elvetése egyben az unió kudarcra végződő lezárását is jelentette.⁹¹ Ezzel egy időben a kancellárság ügye is lezárult: Szalkai a pecséteket átadta, és ígéretéhez híven – legalábbis egy időre – Esztergomba vonult vissza.⁹²

Az, hogy Magyarországnak Mohács előtt nem lett bíborosa, több tényező együttes eredménye volt. Bár felmerült Tomori Pál kalocsai érsek és Brodarics István neve is, komolyan senki nem számolt velük, ekkorra már ugyanis egyértelmű volt, hogy Magyarországon csak az esztergomi érsek lehet bíboros.⁹³ Szatmári György kinevezése az érsek korai halála miatt

⁸⁶ FRAKNÓI, 1884. 286–293. p., n. 72–73.; FRAKNÓI, 1874. 82–86. p.; FRAKNÓI, 1902. 377–378. p.

⁸⁷ ASV. Arm. XLIV., vol. 9, fol. 410rv. Reg.: NANNI, 1992. 227. p., n. 1363.; ASV. Arm. XLIV., vol. 9, fol. 411rv. Kiad.: THEINER, 1860. 658–659. p., n. 866.; FRAKNÓI, 1902. 378. p.; TUSOR, 2005. 49–50. p. – A pápa nem sokkal később Szalkainak írt még egy személyesebb hangvételű brévé is, ebben igyekezett eloszlatni azt a látszatot, hogy a bíborossá kreálás elhalasztását a hanyagságáról és a közügyek mellőzéséről szóló vádak okozták volna. ASV. Arm. XLIV., vol. 9, fol. 416r, 417v. Kiadása: THEINER, 1860. 659. p., n. 867.

⁸⁸ FRAKNÓI, 1884. 310–317. p., n. 81., 313. p.; FRAKNÓI, 1874. 86–89. p.

⁸⁹ FRAKNÓI, 1884. 310–317. p., n. 81., 312. p.; KASZA, 2012. 130–132. p., n. 55., 131. p. Ld. még: FRAKNÓI, 1902. 380. p.; KUBINYI, 1999. 159. p.

⁹⁰ FRAKNÓI, 1884. 307–308. p., n. 79. p.; 310–317. p., n. 81., 311. p.; cxxii. p.; KALOUS, 2009. 160. p.

⁹¹ FRAKNÓI, 1884. 335–337. p., n. 87.; cxxii. p.

⁹² Uo.; KASZA, 2012. 134–135. p., n. 58. Ld. még: FRAKNÓI, 1902. 380. p.; SÖRÖS, 1907. 34–35. p. – Szalkai április 4-én és 10-én Esztergomban volt, de április 30-án már ismét Budán találjuk. Ld.: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképtár. 248438., 228118., 235388.

⁹³ Ld. II. Lajos kijelentését Burgio 1525. november 30-i jelentésében fentebb. Tomorira és Brodaricsra: FRAKNÓI, 1884. 310–317. p., n. 81., 314–316. p.; FRAKNÓI, 1874. 89–92. p.

hiúsulhatott meg,⁹⁴ Szalkai pedig nagyrészt Burgio kedvezőtlen jelentéseinek következtében nem lett soha kardinális.⁹⁵

Szalkai esetében – bár bizonyosan közrejátszottak a személyét rossz színben feltüntető nunciusi levelek – a kép azért összetettebb. VII. Kelemen pápa ugyanis trónra lépésétől csaknem négy éven keresztül, 1527. május 3-ig nem kreált egyetlen bíborost sem,⁹⁶ pedig ez ideig nyolc kardinális hunyt el.⁹⁷ Az általunk vizsgált időszakban (1523–1526) hiába volt tizenöt presbiter, valamint hat diakónus bíborosi cím üresedésben, valamint kilenc kommandában, az 1525. és 1526. év fordulóján lévő harmincöt bíboros – ebből nyolc az Alpokon túlról – messze meghaladta a konstanzi zsinat által megszabott huszonnégy főt.⁹⁸ A létszám korlátozását elrendelő rendelkezésen kívül – melyet szinte sohasem tartottak be – a konstanzi zsinatnak volt egy olyan szabálya is, amely esetlegesen Szalkainak kedvezhetett volna: abban az esetben túl lehet lépni e limitet, ha olyan náció képviselőjére esik a választás, amelynek nincs még képviselője a bíborosi kolégiumban.⁹⁹

Tusor Péter felvetése szerint VII. Kelemen pápa január 5-i brevije „az egyre mohóbb államok jelölési »jogának« – halovány és átmeneti – kétségbe vonásáról” tanúskodik.¹⁰⁰ Tehát – bár a kérdés alaposabb vizsgálatot igényel – Szalkai elmaradt bíborosi kinevezése mögött nem csak Burgio elmarasztaló jelentései vagy a hatalmában és tekintélyében megfakult ma-

⁹⁴ 1523. február 15. Andrea dal Burgo levele Ferdinánd főherceghez, amelyben arról írt, hogy Szatmári bíborossá kreálása késik, ld.: C. TÓTH, 2010. 173. p., n. 159.

⁹⁵ TUSOR, 2005. 49. p.

⁹⁶ EUBEL, CONRAD: *Hierarchia Catholica Medii Aevi sive Summorum Pontificum S.R.E. Cardinalium, Ecclesiarum Antistitum Series. I–III. Münster, 1910–1914.* (2. kiad.) (továbbiakban: EUBEL, 1910–1914.) III. 19. p.

⁹⁷ Achille Grassi: 1523. november 22. – EUBEL, 1910–1914. III. 12. p.; Bernardino López de Carvajal: 1523. december 16. – Uo. II. 22. p.; Francesco Soderini: 1524. május 17. – Uo. III. 8. p.; Niccolò Fieschi: 1524. június 14. – Uo.; Marco Cornaro: 1524. július 24. – Uo. II. 24. p.; Giovanni Battista Pallavicini: 1524. augusztus 13. – Uo. III. 15. p.; Guillén Ramón de Vich y de Valterra: 1525. július 27. – Uo. III. 17. p.; Sigismondo Gonzaga: 1525. október 3. – Uo. III. 11. p.

⁹⁸ Alessandro Farnese, Giovanni Piccolomini, François Guillaume de Castelnau de Clermont-Lodève, Lorenzo Pucci, Antonio Maria Ciochi del Monte, Pietro Accolti, Lorenzo Campeggio, Giovanni Domenico de Cupis, Thomas Wolsey, Scaramuccia Trivulzio, Domenico Giacobazzi, Eberhard von der Mark, Willem van Enckenvort, Pompeo Colonna, Silvio Passerini, Cristoforo Numai O.Min., Francesco Armellini de' Medici, Egidio de Viterbo O.E.S.A., Bonifacio Ferreri, Paolo Emilio Cesi, Ferdinando Ponzetti, Albrecht von Brandenburg, Andrea della Valle, Louis de Bourbon de Vendôme, Tommaso de Vio O.P., Agostino Trivulzio, Ercole Rangoni, Matthäus Lang von Wellenburg, Giovanni Salviati, Franciotto Orsini, Innocenzo Cibo, Alessandro Cesarini, Jean de Lorraine, Francesco Pisani, Niccolò Ridolfi. – EUBEL, 1910–1914. II–III. passim.; TUSOR–NEMES, 2011. xvii. p.

⁹⁹ TUSOR PÉTER: A magyar koronabíborosi és bíboros protektori „intézmény” kialakulása és elhalása a XV–XVI. században. In: *Várak, templomok, ispotályok. Tanulmányok a magyar középkorról.* Szerk.: Neumann Tibor. Bp.–Piliscsaba, 2004. 291–310. p., 293. p.; TUSOR, 2005. 19–20. p.

¹⁰⁰ TUSOR, 2005. 49–50. p.

gyar uralkodó érdekérvényesítő képességének kudarca áll, hanem egy átgondolt pápai törekvés a bíborosi testület összetételének átalakítására, amelynek többek között hazánk is „áldozatul esett”.